

EGY CSEHSZLOVÁKIAI MAGYAR AVANTGARDISTA KÖLTŐRŐL

írók, költők között is különös sorsú költő Forbáth Imre.

A Balaton partjánál, Böhönyén született 1898-ban. Apja gazdatiszt volt. Pozsonyban és Nyitrán végezte iskoláit, Prágában az orvosi egyetemet. Súlyos betegen került ki az első világháború poklából. Amint felgyógyult, a forrongó Budapestre ment, részt vett a munkásság harcaiban, a proletárforradalomban aktív szerepet vállalt. A fehérterror elől külföldre menekült, s ha egy forradalmi megmozdulásnak hírért vette, bárhol volt is, azonnal ott termett. Megjárta Bécs emigránstelepeit, ott volt a csehszlovákiai kommunista párt megalakulásánál, s részt vett a proletárforradalomra készülődő német munkások barikádharcgyakorlatain. Végigvándorolta fél Európát, végül Prágában telepedett meg, ott lett magyar költő.

Prágában sok más magyar kommunista intellektuellel együtt — Bauer Ervin biológus, Bányai Pál, Bernáth Aurél, Szilágyi András stb. — második otthonra talált. Kommunista gyűlések eleven vitái, a cseh művészi avantgarde élénk szellemi élete inspirációt és lehetőséget jelentettek költői és politikai munkásságának kifejtésére. Megemlékezvén hatvanötödik születésnapjáról, barátja és költőtársa, Laco Novomesky, a közös élményeket idézve, a következőket írja róla: „A huszas—harmincas évek művészi törekvéseiben és a forradalmi, politikai mozgalomban nem lehetett volna találni lelkesebb résztvevőt és propagandistát Forbáthnál, akit nyugtalansággal megáldott emberként ismertünk, s akit jobban fűtött forradalmisága még verseinél is, melyeket olyan nyelven írt, amelyet Prágában nem értettek. Bizonyára nem közömbös dolog ez egy író számára, nem emlékszem viszont, hogy valaha is panaszkodott volna arra, hogy nem olvassák vagy nem ismert költő, hogy verseit nagyon kevésbé ismeri az a kör, amelyhez szívvel-lélekkel odatartozott.”¹

A közép-európai avantgarde talán egyetlen olyan költője, aki művészi kifejezőeszközeit tekintve mindvégig expresszionista maradt. Költészete vad, véres látomásokkal teli, mágikus világ, kemény, nemcsak az érzelmességet, de a személyes érzelmeket is elfojtó, férfias líra, melynek legjellemzőbb vonásai: az iszonyattal hevített lázadás, a polgári életforma és élet-szemlélet anarchisztikusan szenvedélyes tagadása, a civilizáció önmaga ellen fordított eszköztől megkínzott ember középpontba állítása. Ezek az avantgardista művészetek általános jellemzői, de Forbáth emberközpontúsága, expresszív kitarulkozása több az indulásakor divatos hang átvételénél; magatartása világnézet, lázadása szenvedély; extázisa, felfokozott látomásai mögött intenzíven átélt, primér élmények fedezete.

Nálunk az irodalomtörténeti köztudat, mint költőt a csehszlovákiai avantgarde köréhez sorolja.² Visszaemlékezései szerint költészetének kialakulására a világháborúban, a magyar proletárforradalomban és a forrongó német nagyvárosokban átélt élményei hatottak meghatározó érvénnyel. Kassák és Barta Sándor csoportjának művészi elveivel a Károlyi-korszak vitaestjein ismerkedett meg közelebről; az ő bécsi lapjaikban (*Ma*, *Akasztott Ember*, *Ék*)

¹Slovenské Pohladi 1964. 1. sz. 7.

²CSANDA SÁNDOR: Forbáth Imre. Irod. Szle 1964. 6. sz.

jelentek meg első versei, amelyek magukon viselik az irányzat összes jegyeit. Ezek a versek már Prágában születtek, ahol mint kémikus dolgozott, s az orvosi fakultás hallgatója volt. Emlékezéseiben írja Nezválról: „Tréfából azt terjesztette rólam, hogy óriási papirokat teregettem a kávéházi asztalra s azokon minimálisan 'méteres' verseket írtam.”³ A korabeli folyóiratokat fellapozva látjuk, hogy ez a híresztelés nem is volt teljesen alaptalan. Az *Akaszott Emberben* például formátuma a mai *Népszabadság*éhoz hasonló) van egy másfél oldalas verse, 120—125 betűből álló sorokkal, amelyekben a legkülönbözőbb halálnemeket sorolja fel a hagyományos verselés ismerveinek abszolút figyelmen kívül hagyásával. Az asszociációk korlátlan áradásának monotoniját időnként egy-egy profán félmondattal, s a plakátszerű tipografálásnak megfelelően egy-egy elkoptatott jelszó, jelmondat (A MUNKA NEMESÍT! A MUNKA ÖL! VIGYÁZAT, ÉLNI ÉLETVESZÉLYES!) kiemelő közbeiktatásával szakítja meg. Az összes elképzelhető halálnemek felidézésével az „egyetemes” emberit, a különböző sorsokban is általánost, az elmúlásban egyenlőt akarja érzékeltetni, a hangsúly azonban az értelmetlen halál, a háború, a gyilkosság elleni tiltakozáson van, s a vers a forradalomra való felhívással zárul:

EURÓPA AFRIKA AMERIKA ÁZSIA AUSZTRÁLIA

halottaira emlékezzetek!

a névtelen katonára, ki dühvel halt meg akarata ellenére s kit ma gyilkosai himnusznak a győzelmi kapuk és kivirágzott szuronyok alatt

a forradalmak halottaira, Liebknechtre, Luxemburgra, Szamuellire Korvinra emlékezzetek!

BOSSZÚT IMÁDKOZUNK

MERT ÉLNI AKARUNK

kézről-kézre járjanak az urnák a halottak poraival.⁴

A litániák és a röplapok formanyelvét próbálja itt „vers”-sé ötvözni a költő, s ez és más versei az avantgarde folyóiratok sokszor meghökkentő kísérletei között is különöseknék s minden novátorságból eredő túlzásaikkal együtt is verseknek hatnak. Első kötete (*Versek*, Bécs 1922) még többnyire ilyen „zabolátlan” költeményekből áll, a forma és mondanivaló szintézisét általában a *Halotti ima* fókán sem tudja megoldani. Második kötetében (*Vándordal*. Érsekújvár 1923) már találunk higgadtabb, sőt rimes verset is, s feltűnik a tipikus forbáthi szabadvers, mely az asszociációk szabad áramlását logikai konstrukcióba köti, s a fantázia képáradatát a tartalmi mondanivaló hangulati és racionális kifejezésének rendeli alá (*Szélképek*, *Vándordal*). Az e korban dívatos konstruktivizmus túlzásait nem veszi át, a verssorok tördelésében inkább a majakovszkiji „lépcsős”, a dinamizmust fokozó, vagy egy-egy gondolatot hangsúlyozó formát követi. Bármifajta megkötött formákhoz, külső képi stilizálásokhoz való alkalmazkodás robbanó, megfőkezhetetlen egyéniségétől idegen is lett volna. Formailag mindössze annyiban konstruktív, hogy — a kezdeti szertelenségeket leküzdendő — belső szilárdságra, logikai megszerkesztettségre való törekvését a szabad vers szuverén formalkötésén belül a vers külső, vizuális képeinek megszerkesztésével is kifejezésre juttatja. Az így kialakult verskép azonban inkább hasonlít egy-egy matematikai vagy mértani képlethez, esetleg egy bonyolult, asszimmetrikus gépszerkezeti konstrukcióhoz, mint tárgyakat vagy bármifajta konkrét fogalmat idéző képhez.

A 20-as évek végéig az expresszionista avantgarde tipikus útjait járja, — tartalomban: háborúellenesség, anarchisztikus forradalmiság, elvont, a legtágabb értelmű humanizmus,

³ FORBÁTH IMRE: *Nezval*. Kortárs 1964. 7. sz.

⁴ *Akaszott Ember* 1923. 5. sz. 1—2.

extrém témakeresés, az élet kivetettjeivel, a nagyvárosi alvilág elesettjeivel való azonosulás; formában: többnyire kötetlen versforma, fogalmak, érzés-, hang- és színhatások szokatlan, frivol párosítása, epikai elemek, szimbólumok, allegóriák teljes tagadása, helyette naturalisztikus, elsősorban az érzékekre, érzésekre apelláló, groteszk hatásokra törekvő metaforák alkalmazása. Kezdetről fogva kiemeli a lázas újat akarásból, modernkedésből végül is egyhangúvá szürkült izmos lírából nagyforróságú fantáziája, rendkívüli, festőt idéző kép-teremtő ereje, lázas, imaginációs víziói.

Költészete természetrajzának meghatározásához az égtájak bejelöléseként "Apollinaire és talán még inkább Walt Whitman nevét kell megemlíteni, akiket a világirodalomtörténet minden modernek atyjaként tart számon. Költészete bölcsőjénél a magyar avantgarde legnagyobb egyéniségei, elsősorban Barta Sándor és Kassák Lajos bábáskodtak, természetes költőrokonai mégis a német és a cseh irodalom modernjei közt keresendők. A német avantgarde költőkkel (akiknek verseit indulásával egyidőben kezdik közölni a magyar lapok — Iwan Goll, August Stram, Johannes R. Becher —) rokon extázisa, apokaliptikus látomásokat idéző fantáziája, nyugtalansága. Kimutathatóan hatott rá Majakovszkij, akinek verseit ugyan-csak ez időben fordítják először, s közlik lapjaikban a bécsi magyar emigráns írók, s akivel prágai látogatása során személyes barátságot is kötött. Prágába már többé-kevésbé kialakult politikai és művészeti elvekkel érkezik, az akkoriban szerveződő cseh avantgardista körökben rokonaira talált, s az eleven irodalmi élet kedvezően hatott költészetének kifejlődésére. Ő maga így emlékezik vissza prágai éveire: „Furcsa figura lehettem, rövid bekecsben és lábszárvédőkkel, vörös szakállamat bábálva, mikor úgy 1920 telén beállítottam az irodalmi kávéházakba, csehül még alig nyögdécselve és szemtelenül lecsücsültem az asztalokhoz, melyek körül akkor egy Hora, Horejsi, St. K. Neumann, E. E. Kisch és mások, prominensek üldögéltek. A jogos kérdésre, hogy mi jögon, a világ legtermészetesebb hangján válaszoltam: «a legnagyobb magyar forradalmi költő vagyok.» Miután ilyen szép ajánlólevelet állítottam ki magamról, mit tehettek egyebet, melegen üdvözöltek s helyet adtak az asztalon vaskos könyökömnek s az asztal alatt hosszú lábaimnak. E. E. Kisch ugyan gyanakodva megjegyezte, hogy külsőm inkább egy kigazdái, mint költőé, de azért ő is fölvelt barátságába, melyre bizony csak ráfizetett. Boldogult, jóságos mamája megszámlálhatatlan rostélyosáért, s a garmada könyvért, melyet mindjárt rohantam Andréhoz eladni, tőlem összesen egy hozzá és róla írt verset kapott, melyet azonban — hízélgő volta miatt nem engedett leközlennem.”

„Engem persze elsősorban a költészet érdekelt. Összehasonlítottam a magyar avantgarde (*A Ma*, stb.) poézisével és kénytelen voltam sajnos elismerni a csehek fölényét. Ízlésesebbek és következetesebbek voltak. Nem szenvedtek úgy, mint mi a zavaros elméleti eklekticizmusban és praxisuk is mentes volt a »kozmosz« görcsök, zagyva dadaista kísérletek s egyáltalán a megvadult akarnokok és mitugrázók zsidóvárástól. A »poetizmus« (ahogy az esztéta Teige és a költő Nezval ezt az általuk elindított irányt elnevezték) fölénye elméleti megalapozottságában és művelőienk nagy tehetségében rejlett. A cseh avantgarde nem tévedett el az izmusok útvesztőjében, programja egyszerű, de radikális volt: emancipálni a művészetet az ócska requizitumoktól; az emocionalitás és imagináció tiszta eszközévé tenni; megszabadítani a formai és tartalmi parazitizmustól, mely a régi művészetet oly sokszor tőle idegen hatások és eszközök lomtárává tette. A művészet nem imitáció, sem reprodukció, nem szimpla másolása a valóságnak s nem csak szolgálója bizonyos efemer tartalmaknak.”⁵

A cseh avantgarde művészeti programjának itt kifejtett jellemzése a Devetsil manifestumainak szellemét idézi, de hasonló gondolatokat olvashatunk a *Ma*, az *Ék*, a *Die Aktion* vagy bármely más avantgardista folyóirat oldalain. Mégis, a cseh művészet alapjaiban különbözik minden más nemzet hasonló irányzatú művészetétől. Míg az avantgarde mozgalmak baloldali képviselőinek többsége általában a polgári társadalom pusztá tagadásától a szoci-

⁵ FORBÁTH IMRE: Magyar költő Prágában. *Korunk* 1937. 386—394.

alista ideológia s vele többnyire a szocialista realizmus elfogadásáig fejlődik, s ebben mint mozgalom és irányzat mintegy feloldódik, megszűnik, a cseh avantgardizmus már kiinduló pontjában szocialista eszmeiségű, képviselői szinte egytől egyig kommunisták. A francia és olasz modernista irányzatok virágkora 1920 előtt lezárult, az orosz, német és a magyar avantgarde mozgalmi élete a huszas évekkel fordul válságosra, s a huszas évek közepére megszűnik, a cseh lényegében 1920 körül indul, s a huszas évek közepére bontakozik ki. Az általános társadalmi válság, mely a 30-as évek fordulóján a művészetben a kísérletező irányzatok szinte abszolút felbomlásában jelentkezett, a cseh moderneket sem hagyta érintetlenül, új csoportosulásokhoz s a művészeti elvek új megfogalmazásához vezetett. Egyesek teljesen elfogadták és magukévá tették a szocialista realizmus akkori értelmezését és művészeti programját (a harkovi kongresszus után Bedrich Václavék és követői), a többség azonban Nezvált követte, aki ezidőben alakította meg szürrealista csoportját, s az irányzat története lényegében csak ennek 1938-as feloszlásával zárult.

Forbáth Imre akkor érkezett Prágába, amikor a cseh irodalom a háború, a forradalmak, az önálló cseh nemzeti állam megalakulása utáni viharok zúrzavarából ébredni kezdett. 1920 októberében tartotta alakuló gyűlését a *Devetsil*⁶ a forradalmár művészek szervezete, amelynek akkori és későbbi manifesztumai magukban foglalták az avantgarde művészetek programjainak általános vonásait, de már bizonyos fokig átszűrve addigi történetük nemzetközi tapasztalatain. Vitáik — mint a baloldali szocialista vagy a szocializmushoz közelálló művészi körökben ekkor mindenütt — a „tendenc-művészet”, a proletkult vulgarishagyományellenessége, s a művészet — különösen a modern művészet — addigi, elsősorban formai eredményeinek a szocialista kultúra megteremtésében való felhasználhatósága körül forogtak. Kezdetben egységesen proletárművészetnek nevezték mozgalmukat, amely azonban rövidesen két ágra szakadt. Wolker, St. K. Neumann, Hora, Horejší, majd Olbracht, Marie Majerová, az „agitációs” művészet eszményeit vallva, a „proletárművészet” vonalán haladtak tovább, Karel Teige, Bedrich Václavék, Vítězslav Nezval, Vladimír Vančura, Jaroslav Seifert az avantgarde művészi eredményeit védelmezve „új proletárművészet” majd később „poetizmus” néven új irányzatot hoztak létre. „A proletáriátus számára csak jó agitációs művészetet lehet csinálni, mely az egyetlen népnevelő művészet. A hangsúly az „agitációs»-on van és nem a »művészet»-en. Mi azonban szeretnénk művészetet csinálni. Ne ítéljenek el ezért bennünket” — írja a Pásmóban Bedřich Václavék St. K. Neumannal szembeni védekezésében.

Az európai irodalmak történetében talán egyedül a cseheknek sikerült általánosan megteremteni a szocialista irodalom és az avantgardizmus elfogadható szintézisét. Ez sem volt mentes minden belső ellentmondástól, de a modernista irányzatok alkotómódszereinek továbbélése nem vezetett a kommunista eszmeiségtől, a párttól való elforduláshoz, mint egyes esetekben pl. a magyar vagy a német mederneknel. Ugyanakkor a proletkultos irányzatokat valló művészek sem váltak túlzottan dogmatikusokká, s a jobboldal ellen a két csoport mindig együtt harcolt. Nem szűnt meg az ellentét a „proletárművészet” és a „poetizmus” között, de sohasem vált antagonisztikussá, végsőkéig kiélezetté. Így az avantgardista művészet egész sor nagyszerű alkotás forrásává válhatott. (Pl. Nezval: Podivuhodny kouzelnik, Pantomim, Edison stb.; Halas: Novy Ikarus; Seifert lírája, Vančura prózája, Honzl, Burián dramaturgiája stb.) — Ezek a művek a kor cseh irodalmának legértékesebb alkotásai közé tartoznak.

⁶ Alapítótágok: Havlíček (műépítész), Hoffmeister (költő), Honzl (színházi rendező), Löwenbach (zeneesztéta), F. Muzika (festő), J. Seifert (költő), K. Teige (festő, kritikus), F. C. Weisskopf (író); Elnök: Vladisláv Vančura (író). — A magyar szakirodalomban a XX. sz.-i cseh irodalom néhány alapvonásával foglalkozik: SZIKLAY LÁSZLÓ: Modernizmus és haladás a cseh lírában, a két háború között. ViF 1961. 1. sz. — RÁKOS PÉTER: A realizmus kérdései a csehszlovák irodalomtudományban. ViF 1963. 4. sz. — BOJTÁR ENDRE: A cseh szocialista líra. 1918—1929. Kézirat.

Ennek alapján most már azt is megérthetjük, hogy a magyar expresszionisták köréből indult Forbáth Imre hogyan válhatott „az európai avantgarde talán egyetlen, mindvégig expresszionista költője”-vé. A magyar kommunista költők és kritikusok részéről sok bírálat érte modernista verseiért, a cseh kommunista művészeknél békésen megért egymás mellett kommunista párttagság és művészi novátorság, sőt bizonyos fokú öncélúság is. A művészetet ők is önmagában akarták forradalmasítani, de l'art pour l'art-juk nem elfordulás a társadalomtól, hanem utópia, mely szerint a kommunista társadalom ideális művészetének minden nem esztétikai funkcióját a természetes munkamegosztás következtében az emberi tevékenység más területei veszik át (a politikait a publicisztika, a nevelést az oktatás stb.), s a művészet elsődleges feladata az érzelmi élet, az öröm, a fantázia megújítása, a szépség, a líra, a játék utáni emberi vágy kielégítése.⁷

A cseh szocialista avantgarde művészet áttételes, sok esetben absztrakt forradalmiságát a sajátos cseh társadalmi viszonyokból lehet megérteni. Míg nálunk a fasiszta politikai rendszerben nemegyszer az irodalomnak kellett vállalnia politikai pártok funkcióit, a cseh polgári demokrácia viszonylag következetes liberalizmusa lehetővé tette, hogy a politika a maga természetes keretei között élje ki sokoldalú tevékenységét. A legálisan működő, 50 000 taggal s legalább 1 milliónyi szimpatizánssal, nagy tömegbefolyással rendelkező cseh kommunista párt reálissá tette azt az igényt, hogy az irodalom és művészet új hatóterületei, funkciói és kifejező eszközei után kutassanak. Ebben leginkább a modernista irányzatok eredményeire, formanyelvére támaszkodtak, s ez sok esetben alkalmat adott polgári velleitások átvételére és továbbélésre is. Mozgalmuk legfőbb erénye, hogy „gazdagította, kitágította az olvasók fantáziáját és érzelmi fogékonyságát és egyúttal jelentős lökést adott a cseh költészetnek a modern ember szenzibilitásának irányába költészetben.”⁸ Költészetében „A»poetizmus« elvetette a vers logikai úton való építését, felfedte a kötetlen fantázia és a szabad képzet-sorok alapján létrejött asszociációk felhasználásának lehetőségét; ezek a módszerek világos eszmei szándék által felhasználva, idővel a cseh költészet általános tulajdonává váltak.”⁹

Az általános vonásokon túl azonban a művészek egyéniségének, izlésének, vérmérsékletének megfelelően a „poetizmus” irányzatán belül egymástól igen eltérő költői életművekkel találkozunk. Az összetartozás jegyei elsősorban tartalmiak. E jegyeket az egyes korszakok nagy problémáira általános életfilozófiai, világszemléleti reagálás módjában lehetjük meg. A 20-as évek elején forradalmiságukban még sok az anarchizmus, a munkásosztály, a nép problémáinak konkrét átélése helyett a tematikában túlteng az intellektueléletforma társadalomalatti rétegének, a vándorszínészeknek, cirkuszosoknak, kalandoroknak, csavargóknak világa. A 20-as évek végére a társadalmi válság és a fasiszmus erősödésének hatására az első világháború emlékképeinek felidézése, majd az antifasiszmus válnak az irányzat művészetének lényeges jegyeivé. Elvont humanizmusukban, az „emberi” lehető legtágabb értelmezésében, inkább lázadó, múltattagadó, mint konstruktív forradalmiságukban tagadhatatlanul sok a polgári vonás. De az emberiség megváltását, a humanizmus maradék nélküli kiteljesedését mindannyian a szocializmustól várták. Kezdetből fogva aktívan támogatták a kommunista párt harcait, demonstrációk, kultúrprogramok szervezésében, s a párt mellett működő tömegszervezetekben — mint pl. a Levá Fronta, a Szovjet—Csehszlovák Társaság—vezető szerepük volt.

Ezekben az általános vonásokban Forbáth Imre emberi és költői fejlődésének iránya teljesen azonos a „poetizmus” költőinek útjával. Kortársai visszaemlékezéseikben általában

⁷ Bővebben foglalkozik e kérdéssel KVETOSLÁV CHVATIK, a mozgalom teoretikusának, Karel Teigének Jarmark umeni (Praha 1964. československy Spisovatel) c. művének utószavában.

⁸ ZDENEK PEŠAT: Prinos avantgardy české socialistické literature. Česká Literatura 1962. 160.

⁹ Uo.

szóvá teszik, hogy míg pártmunkája gyakorlatában sokszor a dogmatizmus határáig mereven követte a párt irányvonalát, költészetének kommunista eszmeiségét problematikusnak látták. Vonatkozott ez elsősorban a 20-as években írott verseire. Kassák hatása alatt írt s a *Mában* megjelent első versei között még ilyen sorokat olvashatunk:

... a vurstliban az óriáskerekeken felkapaszkodunk a 20-ik század fiataljai, a kerületen mi: költők!

folyókkal sebesre gyulladunk a tutajok alatt
hidakkal vitézül átugorjuk a mélységeket
tulajdonképpen semmilyen alapon sem állunk
planétákkal marsolunk, gurulunk a korrall,
csak türelem ...

(*Költők énekelnek*)

Kassáktól azonban hamar elfordult, közelebb állt hozzá Barta Sándor *Akasztott Ember és Ék* című lapjainak a cseh avantgardizmussal rokon törekvése, hogy a forradalomhoz való hűség jegyében a formai és politikai avantgardizmust összekapcsolják. Csavargásainak élményeiből született versei közül legszebbek a *Kalandorok*, *Vándordal*, *Ballada a gonoszokról*, melyekben az első korszak harsogó, lávaömlésszerű áradása már higgadtabb formákba, s néha rezignált hangulatokba fordul:

Véreznek szemeim a naptól, de futok az ő arany éneke felé.
Kormosak füleim a roppant városok sereglésétől,
bejárom mégis füledt alagútjait
s a sistergő bolond utcákat
s a gyárak hideg kúpjait
az emberért

én a vándor vagyok,
egykor Krisztust kísértem
ma a szomorú barmokat kísérem az aludtvér —
szagú udvarokon át
a kalásztalan mezőkön,
árnyéktalan erdőkön keresztül —
kezemben ég a letépett virág.

(*Vándordal*)

Prága külvárosainak hangulatos képeivel, a társadalmi élet perifériáinak alakjaival jelenik meg költészetében (Na Maňinách, Na Bojišti, Dějvice stb.). Ösztönösen vonzódik az alvilági élet esettjeihez, kurtizánokat, késelőket, csavargókat, lángnyelőket megéneklő oldott, vidám, vagánylírájával beleillett az extrémításokat kedvelő cseh avantgarde színes világába. Költészete azonban ebben a korszakában is kétszólamú. A kalandor-korszak menekülése, a bohémkodó vagánylíra hetykesége mögül elő-előtörnek, s egy-egy hasonlat, kép erejéig még legvidámabb verseiből is előtűnnek a háborúban meggyötört ember szorongásai. Költészetének legmeghatározóbb vonása: háborúellenessége. Hozzá hasonló egyéniséget a cseh modernnek között nemigen találunk, ridegebb, keményebb tartású valamennyiüknél. Közülük talán egyedül J. Horára volt ugyanolyan végzetes hatással a háború. Költői világképe František Halas költészetéhez áll legközelebb. Rokon sötétre vagy vérvörösre hangolt fantáziájuk színgazdagsága, de Halas fegyelmezett költő. Az érzelmi kitöréseket és az általa kiváltott kép-
asszociációkat mindig szigorú rendbe zárja — Bedrich Václavek „koncentrált kristályok”-nak, mások „fekete gyöngyök”-nek nevezik verseit — míg Forbáth versei legtöbbször a kettő

feltartóztathatatlan lávaömléséből születnek, formáik öntörvényűek, a belső felfokozottság s a kitörés intenzitását követik, s nem korlátozhatók külső keretek közé. Rokonságuk alapja az emberiségnek a háborúban, majd a fasizmusban kifejeződő meghasonlottsága, a tudatosan szervezett halál, az öldöklés feletti megrendülés, s az ebből magyarázható időnkénti kétely és szkepszis. Ennek ellenében alakul ki humanizmusuk, emberközpontú életszemléletük, s ennek leküzdéséhez merítenek erőt a munkásmozgalom harcaiban. A fasizmus erősödésére egyre keményebb, és harcosabb lírával felelnek:

Kering a sötétség kering egyetlen szikra sem akad
a szívek színe fekete
a spanyol föld előtt a sápatag
arcoknál szörnyűbb látvány lehet-e

— írja *Halas Deset ran egyptskych* c. költeményében, s akár ugyanezt folytathatnánk Forbáth Madridról szóló versének strófaival:

asszonyok járnak ott talpig feketében,
s a gyermekek szemé tágranyílt vadul
hol egykor transzparensz tarka fénye táncolt,
a csillagfény bíbor tócsákba hull,

hol egykor gitárhang mellett
szötte kék énekét az édes szerelem,
veszett kutyaként, kócos farokkal
bolyong a borzalom az üres tereken.

(*Van egy város*)

De sorolhatnánk a téma és hangulat szerinti párhuzamokat még számos versben tovább. František Halas is, Forbáth Imre is háború- és fasisztaellenes verseiben nőtt legnagyobbra.

Forbáth Imrét expresszionista költőként szokták emlegetni. Az expresszionizmust mint művészeti világjelenséget a jobbaknak az első világháború embertmegcsúfoló szörnyűsége által kiváltot aktivizmusa, megálljt kiáltó szava hozta létre. Forbáth Imre költészete ilyen értelmű kibontakozásának erősen szubjektív jellegű indítékai vannak, s ezek költői életútját — magatartásán, az életre való reagálásán túl költői képeit, verszenéjének szaggatottságát, díszharmóniáját és dísznanciáit — egy egész életre determinálták. Ahogy Fábry Zoltánnak egy a lövészárkokban átélt tragikus, szörnyű öldöklésről szóló emlékezése egyszerűen érthetővé, magyarázhatóvá teszi antifasizmusának, mint elkötelezett élet-műfajának máig nem csituló szenvedélyességét, Forbáth Imre költészetének kulcsát a *Mikor a néma beszélni kezd* című elégikus költeményében kapjuk meg. Megsebesülésének és idegbajának történetét mondja el benne:

Fák lombjairól hullott levél és göröngy,
az ember arca lehullott, mint sebről a kötés,
Csillagok hulltak és Isten arca mesztelen maradt —
Föld alól ástak ki engem egykor,
Három napig cipeltek eszmélet nélkül
Poljana Stampiban tértem volt magamhoz,
Körülnéztem és nem tudtam nevem,
Lehullott rólam múltam és anyám,
Egy test maradt meg rángatózó fejjel:
Két szem, mely csöndesen csodálkozott,
Egy reszkető nyelv, mely beszélni nem tudott,
Egy név a bádoga rejtett halotti cédulán.

„Miért?” S mintha a vers csak a „miért”-ekért íródott volna, háromszor teszi fel a költő a kérdést, hogy következhessenek utána a gyárosok, kereskedők, börszék, sima diplomata, ideológia-, fegyver- és paragrafusgyárosok hosszúsorú leleplezése, s háromszor tér vissza a szörnyű élményhez, idézi fel egyre magasabb hőfokon a háború vízióját, mely az emberiség pusztulásának apokaliptikus látomásává szélesül:

Kutattam múltamat és emlékezni kezdtem
Újra gyermek lettem ott lenn szép Somogyban
De gyermekségem egén véres volt a hold,
Mint bajtársam melle, mit felszúrt egy szurony,
A fákon, Böhönye almafáin nem almák csüngtek,
De kiszakított, tekergő, kék emberbelek,
Állkapocs nélküli vörös, fogtalan szájába láttam
A tájnak, melynek felgyújtották gyenge füvet,
Drótakadályok álltak házunk előtt, s anyám
Éhesen és soványan állt, mint ruszin asszonyok
Kőrösmező előtt. Jaj, ember, árnyékodat látom,
Árnyékát a keresztnek, melyen tízmillió
Krisztus agonizált szürke egyenruhában,
Hosszú menetét kék kadávereknek,
Utánuk fekete özvegyasszonyok
Éhes árva porontyaikkal
Franciák, olaszok, németek, szerbek, magyarok

A *Mikor a néma beszélni kezd* Forbáth viszonylag korai versei közé tartozik, de potenciálisan magában rejti költészete összes lényeges vonását, az eszmei indítékuakat éppúgy, mint a formaiakat, a klasszikus vers minden kellékét sutbadobó szenvedélyességet, a magas hőfokú, iszonyatszülte képek áradását, a gondolatritmikára és tonalitásra épített versszerkezetet. Ember és táj harmóniája a költő számára végérvényesen összetört, talán egyetlen, utolsónak közölt versében (*Tavaszi*) sikerült szubjektív átéléssel helyreállítania. Az éjszakában, mely az égről „fityeg — mint vaskampóról a hideg marhahús” vagy „komoran csillog, mint gyilkosoknak kése”, majdnem mindig véres a hold, vagy már nem is hold, hanem „egy levágott fej — amelyből vér csepeg”. S ha a gyermeki tisztaság és ártatlanság fogadására egy pillanatra ellágyul is a természet — „már vár rád a hegyek szépséges csöndje — az éj kék selymén arany csillagok s egy nevető telihold — folyamok, ezüst kígyók kúsznak a lapályokon — fák dalolnak, a fák bánatos testvéreink”, — az emberi társadalomban már — „fulánkös kígyószemek vigyáznak lépteidre — hurkokkal és csapdákkal — jaj ha tilosba tévedsz” — s készülni, leselkedik már az önmagától elidegenedett ember legszörnyűbb történeti képződménye, a fasizmus:

szőrös öklök várnak, hogy arcodba csapjanak!
szögescsizmák indulnak taposni gyöngé lábaidra
csuklóidat kicsavarni, csontjaidat összetörni
már készülnek a fasizmus káplárai
gazfickók, örült paprikajancsik
ordítanak zúgó füledbe hurrát
s hogy szemed közé köpjék mérges nyálukat —
ha te is gyermekem,
az elnyomottak barátja leszel!

(Üdvözlégy újszülött)

A világháború szörnyűségeinek sokkja után, iszonyatvízióihoz a fasizmus magyarországi, német- és spanyolországi, s szinte világszerte megismétlődő rémtettei szolgáltatók az objektív

folytonosságot (Pl. *Texas rózsája, Sacco és Vanzetti halálára; Van egy város* [Márid], *Garcia Lorca* c. költeményeiben), hogy aztán az új világháború közeledténél elérzetében megint szinte egyeduralkodóvá váljanak.

„A névtelen halott” egy tétel a *Mikor a néma beszélni kezd*-ből, de ezt a sort folytatják, s a régi emlékek mellett új félelmek rémségeivel teltek a *Csatakép, Fölebrednek egyszer, Új költők éneke, Őszi dal 1938, Panasz és remény, Költőkhöz inté szöveg, Látomás*.

Viharharangok zúgnak, skarlátvörösen ég a horizont,
istállókból lovak rohannak, s egy megperzselt farkú
kutya rémesen üvölt,
hidak kettétörnek óriás robajjal,
folyamok szennyes tajtékja zászlókat s hullákat sodor . . .

Így kezdődik a *Látomás*, s az iszonyatszülte feszültség egy pillanatra sem enged, ha lehet, fokozódik: „porladó iskolapadokon megperzselt gyermekek — síri csöndben ülnek, — képek a sárban, szobrok árkokban fetrengenek — Apolló homlokát kecske nyalja”, s az egyetemes pusztulás utolsó képe:

gyom növi be a kerteket, szakállas vén erdők borongnak,
s harkálykopácsolás . . . a fákon emberek, vadul
forgó őrült szemekkel.

Utolsó verse ez, 1938-ban, München napján íródott. Több verset nem írt, a borzalmakat a költészetben egy bizonyos határon túl nem lehet fokozni, s a valóság a fasizmus bestialitálásában rációfolt a fájdalom- és félelemszülte iszony-fantázia legfantasztikusabb látomásaira is.

Látomásos lírájának ezek a legnagyobb versei, itt válik egyéni sorsa, érzésvilága társadalmi méretű kivetítésében kora zaklatottságának, az emberi elidegenedésnek szociológiai jelentőségű kifejezőjévé, s ezekben a pozitív kicsengést, a rémségek mélye felett a megtartó egyensúlyt, a bomlott világ kínjaival szemben az ellenpontot a Szovjetunióba, a szocializmusba, mint az emberség minden romlások felett megtartó zálogába vetett hite, reménye fejezi ki. Kétségbeesés és remény persze nem minden versben egészítik ki egymást. „Vannak, amelyek megmaradtak a mélypontra, de korukban ezeknek is mozgósító hatásuk lehetett. A két véglet művészi megkomponált, a két világ ellentétét s az új életelmény szintétikus nagy egységben való megfogalmazását egyik legnagyobb, a *Költőkhöz inté szöveg* c. versében olvashatjuk.

Háború- és fasisztaellenes látomásos versei költeményeinek csak egyik — ha mennyiségben talán nem is, de jelentőségében a legnagyobb vonulatát alkotják. Költészete egészében, rapszódikus, sokszínű világ. Ha zenei, képszerűségi virtuozitását akarjuk megismerni, olvassuk el *Szélképek* c. versét, s képet kapunk egyúttal ösztönösen anarchikus forradalmiságról is. Ha hányatott életének keserveit — *Vándordalát*, ha a jóság, tisztaság utáni vágyát — Fábryról írt szép sorait:

Mint a pék kerek kenyereit
dagasztani, formálni úgy akarta ő az embert
jósága fehér lisztjéből, eszmék élesztőivel
s melegíteni szíve kemencéjében;

(Fábry Zoltán)

Újító költő, egy sor egészen jellegzetes műfajt teremtett vagy újjáformált, de mindnek közös jellemzője: a szenvedő, a letipott emberrel érzett mély szolidaritás; az embertelenség, igazságtalanság s az ezeket rejteti akaró képmutatás elleni szenvedélyes felháborodás. Érzéseinek, gondolatainak tolmácsolására kerül a közvetlen kifejezési formát, sokkal jellemzőbb rá a

vitriolos gúnyval, szatírával, groteszk képekkel vagy éppen csibészes fenegyerekeskedéssel, a nagy tréfacsinálók bohémkedéseivel megírt destrukció. Villonos zsánerképeiben (*Kalandorok, A három strucchoz, Ballada a gonoszokról, A tűzevő, Charlie*) a nagyvárosoknak a magyar irodalomban ismeretlen világa tárul fel.

A három strucchoz címzett lebuiban ültem
Csárlival, ki bűnös ifjú, leányzók kegyeltje,
mérget szippant sápatag cimpákkal, hevülten
zordon kéjektől, s én énekeltem erre

— — — — —
pálmák zizegnek, nyíl surran, s a bozót zörög,
melyet sárgára füst az ékvátori hold,
egy lenyisszantott fej koppan és pörög,
s a három strucc dalolt

velem, pléhből és olajból volt a rémes
ének, és Csárlí, a strici, e komor barát
kése élet körmén mérve mérges
füttyle kísért a struccoknak dalát!

(*A három strucchoz*)

Zsánerképei és groteszkjei a legkülönösebb, expresszionizmusának legextrémebb megnyilatkozásai. Vad színeivel, képtelen fordulataival annyira lenyűgözi az olvasót, hogy az ilyesmihöz nem szokott fül és szem egészen betelik velük, s költészetének egyéb vonatkozásait már csak tompult idegekkel fogja fel. Innen, hogy vagány-verseit más jellegű verseinek rovására néha túlhangsúlyozzák. Ha a zsánerképekben a színekkel s váratlan fordulatokkal, a groteszekben kimeríthetetlen humorral, a blaszfémiákat nyelvöltögetve fricskázó vidámsággal, eredetiséggel nyűgözi le az olvasót. Legizgalmasabbak: *Egy kalap megdicsőülése, Hálaének orvosbarátaimhoz, Az öngyilkos levele hű barátjához*. Idézzünk az utóbbiból ízelítőül egy rövid részletet:

Miközben szörnyülködve vizsgálsz
és gágogsz, mint egy megijedt liba:
zavar most is, ha sokat birizgálsz,
Gondolkozz, hátha benned a hiba.

Ne bánts hát azzal engemet,
hogy bőgsz utánam mint egy színházi kórus.
És ne sajnáld kilógó duzzadt nyelvemet:
Többet mond, mint a legszebb nekrológus.

Ellensége minden érzelmességnek, szentimentális ellágyulásnak, felfújtt pátozoknak. A városi alvilág elesettjeiről szóló vagány-verseinek Fábry Zoltán találó társadalmi és pszichológiai elemzését adja 1959-es kötetének szép bevezető tanulmányában, amikor az azonosulásban a betyár analógiára utal. „A költő így is menekül és azonosul: »A karavánutak cigányaihoz akarok lenni hasonlatos — Ragyogó-fehér farkasfogakat vicsorgató — Alattomos vadsággal szívem mélyiben . . . Lókötő, vadrozó, vörösszakállú falusi kovács — Kinek láttára keresztet vetnek a jámbor szüzek — Erőszaktevő, liliomtipró, kíváncsi és komisz.« Ez az asztalcsapkodó hencség és boros melldőngető komiszság azonban végeredményben nem más, mint a kétségbeesettség, a kiúttalanság hangos túlríkoltása: túlkompenzálás . . . Aztán lehalkul minden, és felsír a költő; a jóság, a szépség és mindent elsímít a gyengéd mozdulat, a tisztaságvágy rezdülése: »Ó add, hogy költő lehessen én — A hóolvadás és velőtjáró márciusszelek éneke.«” (*Március elsején.*)

A kommunista Forbáth Imrét e témakörbe tartozó verseiért érte a legtöbb bírálat, s színeik vadságát az avantgardera általában jellemző extrém témakeresésen és a mindig túlfűtött fantázián túl talán az az ellenkezés is fokozta, amely a kommunista költőtől e korban realizmus, pártosság és konstruktivitás címén megkövetelt egyszerűség-eszménnyel szemben mindenáron védelmezni akarta „egyéniiségét”. A küzdelem a kétféle eszmény között érezhető a verseken, s a kettő összeegyeztetésének igényéről nem mond le sohasem, de mivel „egyéniiség”-en csak különösséget, az átlagtól eltérőt, semmiféle szabályokba, kötetmekbe nem foglalható, s pártosságon feltétlen szolgálatot, a közösséghez való személytelen beolvadást értett, a kétféle magatartás harmóniáját sem emberi útjában, sem költészetében nem tudta végérvényesen megvalósítani.

Ábrázolj engem esztelenül szépnek,
ne takarékoskodj fejem fölött a holddal s opálos azúrok kékségeivel
hatalmas vállaimra szőke szüzek kapaszkodjanak,
nagy vörös száját föss nekem, hogy megvaduljanak a bágyadt kisasszonyok
Él ne feledd óriási füleimet, mik receptorai misztikus zenének
hiszen költő vagyok én — kérubokhoz hasonló
kiket földretaszított egy féltékeny Isten —
sarjadéka lázadó angyaloknak !

— — — — —
és föss végül olyannak, amilyen lenni akarok !
egynek a sok közül, kiknek neve és arca elveszett,
kik némán és sötétben szenvednek, szerteszórva a végtelen világban,
fess meg egynek a dolgozók közül,
dacosnak, komornak, öntudatos kemény szemekkel,
a városok fölött s a mezőkön hadd lobogjanak bosszús árnyékaink,
amint sorakozunk a forradalom zászlója körül !

(Ábrázolj engem így)

1932-től 39-ig az osztályharcok tűzfészkében, Moravská-Ostraván dolgozott, mint orvos; itt alkalma volt politikai aktivitását kifejteni, s az itt megjelenő magyar kommunista lapok —elsősorban a Magyar Nap—, amelyek eljutottak a világ minden táján élő magyar kommunistákhoz, s amelyekből verseit más lapok (a párizsi *Szabad Szó*, *Üzenet*, az amerikai *Új Előre*, a moszkvai *Új Hang*) is átvették, nyelvi és költői elszigeteltségét feloldották. Költészete ekkor teljeseedik ki. Mai *Hamlet monológja*, *Új költők éneke*, *Ki vagy és merre mész?* c. verseiben saját magának és a polgári társadalom útkeresőinek érzelmvilágát és problémáit már elsősorban kora nagy társadalmi kérdéseivel — háború és béke, fasizmus és szocializmus — való összefüggésben veti fel.

Vándorlásai, Prága bohémvilága után így talál rá végérvényesen Ostrava munkásainak és bányászainak körében arra a pozitív társadalmi erőre, amely képes arra, hogy megszüntesse az emberiség összes nyomorát és szenvedését:

Harcbarikoltó trombiták tépik a levegőt:
talán utolsó emberöltő ez, s mit a sápadt gög tagad:
istenszegények lettek a fényes templomok,
feltépett seb a világ, amelyből vér és genny fakad.

De a gyárok s a bányák szirénája
bűg: itt a munka szüli mesztelen énekét,
mely izzadságból s könnyből, gyötrődve és fájva
tornyosul a kormos légből és azt zúgja: elég !

1938 után nem írt többé verseket. Elhallgatása egybeesik a két világháború közti cseh irodalmi modernizmus megszűnésével. Az izmusok esztétikai meghatározottságuk következtében általában mindig rövid életűek, s ez alól nem kivétel az expresszionizmus sem. Legbelsőbb természetéből, stílus kategóriáiból következik, hogy híján van a változatosság lehetőségét biztosító minden epikai elemnek. A költészetben dinamizmust, intenzitást jelentő szavak, kép- és hanghatások által elsősorban indulatokat akar kifejezni és kiváltani. Ez azonban egy bizonyos határon túl önismétléssé, modorossággá válhat. Az expresszionista próza 1920 körüli magyar kísérletei ma már szinte olvashatatlanok. Az expresszionista dráma forradalmasította a színpadot — tér és idő relativitása, forgószínpad, narrátor, az expresszionizmus vívmányai —, de igazában nagy alkotások itt is csak egyéb stílusformákkal, elsősorban realizmussal való ötvözetében születtek (Brecht, Dürrenmatt). A kommunista avantgarde-irányzatok művészei majdnem egytől egyig a realizmus felé fordultak. Ilyenfajta tendenciák Forbáth Imre költészetében is nyomon követhetők. Ha azonban realista lírán leíró, a valóságot egyszerűen tükröző vagy egy problémát direkt módon kifejtő módszert értünk, meg kell állapítani, hogy Forbáthtól ez teljesen idegen. Voltak ilyen kísérletei (*Favágók, A reggel, Utcasérők dala, Petőfihez, Ének a parasztról* stb.), ezek azonban gyengébb versei közé tartoznak. Realizmusról Forbáthnál elsősorban tartalmi vonatkozásokkal kapcsolatban beszélhetünk. Korai szertelenségei, extrém irodalmi témái lassan lehámlanak róla, humanizmusa, forradalmisága a harmincas évek elejétől egyre inkább egyértelművé, konkrétá válik, lázadása a polgári világ ellen nem luciferi tagadás többé, hanem a fasiszmus leleplezése, toborzó a szocialista forradalom számára. Eközben verseinek zenei ritmusa is lehangol, a szabad verseket rimes és kötött formájú versek váltogatják, s a szigorú belső fegyelem mellett kialakul a tipikusan forbáthi vers, mely erős színhatású expresszív képekre, gondolati és belső dinamikájú zenei ritmusra s tudatosan megszerkesztett kezdő és záró rímekre épül. Szonetteket és népdalt is írt, s ezek szemléletesen bizonyítják, hogy az expresszionizmus elsődleges meghatározója nem a külső formában, hanem a valóság belső kivetítésének módjában, a képi teremtőerő minőségében keresendő. Ezekhez a belső meghatározókhöz Forbáth mindvégig hű maradt, de miután korának legfőbb mondanivalóját ennek a stílusnak általa elérhető legmagasabb fokán is megfogalmazta, fölfelé menni tovább ezen az úton már nemigen tudott volna. Forbáthnál az expresszivitás többet jelent stílustörténeti kategóriánál, egyenlő az egyéniségével, elhallgatásának 1938-ban mégis elsősorban történeti okai vannak. Csehszlovákia 1938-as feldarabolásával megsemmisült az a társadalmi alap, amelyen az avantgardista művészet szabadon virágozhatott. A müncheni egyezmény után a cseh nép történetével együtt a cseh művészetben is egy új szakasz kezdődött, amely újfajta magatartást és művészi módszereket követelt. Forbáth Imre megmásíthatatlan, belső, szubjektív vonásokból eredő művészi kifejezőmódja, s társadalmi helyzetét megváltoztató objektív okok következtében a maga írói életművében ezt a fordulatot nem tudta végrehajtani. 1939 tavaszán a német fasiszták elől Lengyelországon keresztül Londonba menekült, ahol aktívan bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba, cikkeket és filozófiai, esztétikai tanulmányokat írt, s ahonnan csak 1945 áprilisi elején tért vissza Csehszlovákiába.

Forbáth Imre a magyar irodalomban egyedülálló jelenség. Helyét kijelölni igen nehéz. Az egész csehszlovákiai magyar irodalommal együtt eddig elég mostoha sorsa volt. Tény, hogy költészete nem a magyar, hanem a magyarországinál sokkal fejlettebb kapitalista, nagyvárosi cseh társadalmi viszonyok hatására alakult ki, de mondanivalóján túl lírájának költői eszközei lehetetlen ott nem érezni a magyar irodalom nagyjainak hatását. Látomásos lírája Vörösmarty legnagyobb verseinek vízióit idézi, dacos, kemény, lázadó egyénisége Vajdát.¹⁰ A Nyu-

¹⁰ Talán nem érdemtelen e helyen idézni a költőnek e tanulmány elolvasása után írt leveléből a magyar irodalom hagyományaihoz való viszonyára vonatkozó sorait: „Néhány megjegyzés: leginkább magyar költők néhány verse inspirált. Berzsenyi (Majláth-óda), Vörös-

gat és benne Ady, mint az egész avantgardera, őrá is elsősorban negative hatott, úgy, hogy tagadták, s mindent elkövettek, hogy egészen mások legyenek. Mégis a Nyugat első nemzedéke pozitív potenciáinak egy részét közvetlenül ez az irányzat vitte tovább. A polgári magyar irodalom 1920 előtt háborúellenességében nőtt nagygyá, s ebben a vonatkozásban 1920 után méltó folytatását találjuk Fábry esszéiben, publicisztikájában és Forbáth költészetében. Munkásságuk hidat az első világháború antimilitarista s a második világháború előtt kibontakozott magyar antifasiszta irodalom között. Útjaik különbözősége ellenére alkotótevékenységüket mindketten ugyanarra a fő feladatra koncentrálták. Fábry harcos publicisztikájával, Forbáth verseivel és közéleti tevékenységével küzdött a kommunisták győzelméért, s harcolt a fasizmus ellen. Az írók 1938-as párizsi antifasiszta kongresszusán Forbáth Imre Nezvállal, Clementissel és Poničannal együtt vett részt Csehszlovákia küldöttségként.

1945 után ostravai főorvosi hivatala és aktív pártpolitikai tevékenysége hosszú ideig elvonták az irodalom területéről. 1949-től a Külügyminisztérium szolgálatában dolgozott, rövid ideig diplomáciai küldetésben Berlinben élt. A konstrukciós perek kapcsán hivatalából elbocsátották, évekig vidéki orvosként dolgozott Csehszlovákia különböző területein. 1955-től Teplicén egy rendelőintézet orvosa, ma is ott él. 1958-ban jelent meg Bratislavában *Mikor a néma beszélni kezd* című válogatott versgyűjteménye. 1958-ban rehabilitálták, 1961-ben a Csehszlovák Szocialista Köztársaság kormánya a „Za zasluky o vystavby” kitüntetéssel jutalmazta. Az utóbbi években nagy közönségsikerű aforizmákat ír magyar és cseh nyelven, filozófiai, esztétikai tanulmányainak kiadását készíti elő.

1958 óta költészete reneszánszát éli, sok versét fordítják le és közlik a cseh és szlovák irodalmi lapok, 1964-ben megjelent verseinek cseh nyelvű, s folyamatban van egy szlovák nyelvű versválogatásának kiadása.

Rózsa Varga

MAD'ARSKÝ AVANTGARDNÍ BÁSNÍK V ČESKOSLOVENSKU

Imre Forbáth je literární historik řazen mezi členy českého avantgardního uměleckého hnutí. Narodil se r. 1898 na břehu Blatenského jezera v Böhönyi. Jeho rodiče byli českoslovenští Maďaři, otec byl nějaký čas zaměstnán jako hospodářský úředník na hraběcích velkostatkách v Zadunaji, brzy se však i srodinou vrátil do svého rodiště.

Do školy chodil v Nitře a v Bratislavě, lékařskou fakultu absolvoval v Praze. V první světové válce těžce onemocněl, po ozdravení se přestěhoval do Budapešti, kde se aktivně účastnil na revoluci maďarského proletariátu. Před bílým terorem emigroval do zahraničí, potloukal se půl Evropou a nakonec se usadil v Praze, kde se připojil k Nezvalovu uměleckému kruhu. Vedle básnické činnosti a universitním studiu se aktivně účastnil také dělnického hnutí.

Tato studie podává rozbor básníkova životního díla v souvislosti s maďarskou, německou a českou literaturou, analyzuje a hodnotí vliv těchto na básnickou tvorbu. V rámci toho se stručně dotýká rozdílů a shod mezi jednotlivými avantgardními hnutími v Střední Evropě a poněkud podrobněji jedná o české umělecké avantgardě, která měla na básníka značný vliv.

Svémi uměleckými výrazovými prostředky je Imre Forbáth ojedinelým jevem v maďarské literatuře. Zpočátku silně zapůsobila na něho poesie Lajose Kassáka a Sándora Barty, na další jeho tvorbu však mělo rozhodný vliv české avantgardní hnutí, zejména pak Nezvalovo umění.

---

marty (utolsó versei), Vajda több költeménye. Verseszményemet Berzsényinéltaláltam: érzéki, konkrét képek, extrém feszültség, expresszivitás. Apollinaire, Whitman, Majakovszkij, a német expresszionisták hatása nyilvánvaló. A magyar avantgardisták hatása nem tartott sokáig s inkább Barta, mint Kassák.”